

FELVINC TÖRTÉNELMI ÉS KÖZIGAZGATÁSI MÚLTJA

Felvinc történelmi múltja az őskorig nyúlik vissza. Az itt-ott véletlenül felbukkanó leletek – ha kerül hozzáértő szem és ismeret, hogy a pusztulástól megmentse – azt igazolják, hogy a kőkorszaktól kezdve emberi település létezett itt, mert a megélhetéshez szükséges víz – a Maros –, a domboldalakon elterülő erdők szolgáltatták a halat-vadat és tüzelőanyagot, az emberi léthez nélkülözhetetlen feltételeket.

A Maros folyó legrégebbi árterületéhez közel eső domborulatokon sikerült megtalálni az ősember tűzhelyeit, de a falu területén és az úgynevezett Kamara-dombon is. A csiszolt kőkorból származó, kb. 12-14 cm hosszú, ovális alakú, 2,5-3 cm átmérőjű lyukkal ellátott kőkalapácsot találtak a földművesek. Ez a kolozsvári régészeti (történelmi) múzeumba került. A faluban és a Kamara-dombon talált bronzkori agyagedény vagy edénycserepek, meg a későbbi időből származó kultúrák jellegzetes mintáit magukon viselő cserépedény-darabok is az emberi település tényét bizonyítják. Sajnálatos, hogy a Felvincről kikerült értelmiségiek közül senki sem foglalkozott régészeti ásatásokkal.

Ismereteim szerint egy kedvező alkalom mégis adódott 1990–91-ben. A marosújvári szódagyárnak szüksége volt egy nagy kiterjedésű víztárolóra, ahova a gyárban keletkezett meszes vizet vezették el. Ezen célból tervbe vették a szomszédos székelyföldvári Nagyödör és annak szomszédságában, a felvinci oldalon fekvő, Likinek nevezett határrészek kisajátítását. Mivel utóbbi területen az őskorban település volt, a Fehér megyei régészeti múzeum egyik Blăjan nevű szakembere szakszerű ásatással feltárt negyvennél több, földbe ásott kunyhót, de talált az Árpád-házi királyok idejéből származó fémérmet, továbbá sok cserépedény-töredéket is. A Liki-terület már nagyon régen Felvinchez tartozik, és az alábbiakban még szó lesz róla.

Felvinc nevével is foglalkoznunk kell, mert ha figyelmesen megvizsgáljuk, érdekes, régi múltjára utaló jeleket fedezhetünk fel benne.

Természetesen az első kérdés az, hogy hol lehet legkorábban találkozni a helységnévvel, azaz mikorra tehető az az idő, amikor már biztosan létezett. Hitelesen igazolható legelső adatunk valószínűleg II. András (Endre, 1205–1235) magyar király 1219-ben kiállított adománylevelében szerepel Winsch formában. Ezt az okmányt II. András Metus nevű korlátnok (a hiteleshely írnoka) által állította ki Ugrin

kalocsai és János esztergomi érsek jelenlétében. Azután a király utasította Jenke (máshol Zenke) erdélyi vajdát, hogy az új tulajdonost iktassa be birtokába, ami meg is történt.

Az 1219-ből származó adománylevélből azt is megtudjuk, hogy II. András király János esztergomi érseknek hozzá való hűségéért adományozta a káptalannak Felvincet. Ugyanis a király a Szentföldön való távolléte idejére – ahol harcolt a keresztes hadjáratban – János érsekre bízta Magyarország vezetését. Az érsek hűségesen teljesítette e fontos megbízatását, de a garázdálkodók (más okmányokban a „hatalmasok”, vagy „fejetlen hatalmasok”) megfosztották javaitól, megkínózták, majd az országból száműzték. Kanonokai is sok kárt szenvedtek. Hűségük elismerésére és a károk pótlására kapta a káptalan Felvinc helységet az ott lakó 26 udvarnokkal (terményben adózókkal) együtt. Orbán Balázs az udvarnokok nevei között csak két magyar nevet talált: Bond és Torda nevűeket. Vizsgáljuk meg közelebbről a Winsch nevet! E szó magába foglal egy latin eredetű szót: vinus, vinum – azaz bor, ám a külalakja német hatást tükröz. Feltehető a kérdés: magyar helységnek latin eredetű és németes külalakú neve hogyan, milyen befolyások alapján alakulhatott ki a régmúlt idők során. Mindjárt a legelején leszögezhető, hogy – habár Felvinc igen régen lakott terület volt – esetében nem lehet szó római kori településről, hiszen semmiféle annak megfelelő írott vagy tárgyi bizonyíték nem áll rendelkezésünkre. Az egyetlen római eredetű leletanyag, amit Blăjan ásatásai során találtak 1990-ben: a Traianus császár által épített országút, ami kelet-nyugati irányban szelte át a mai települést. De a római telepítés nem valószínű.

Felvinc nagyobb lakott területté való alakulásában csakis a honfoglaló magyarok bejövételének és letelepedésének volt döntő szerepe. De a vándorlások idején a sok harcban megfogyatkozott a számuk, ezért nem tudták benépesíteni mindenütt a meghódított területeket. A vezető hadnagyok nemzetségei egy-egy folyó két partján, a fontos hadi utak őrizetére telepedtek le, és a többi nemzetségek gyűrűként vettek körül ezeket.¹ Felvinc földrajzi helyzete a múltban is ennek kedvezett, és ezért volt alkalmas település alapítása szempontjából (Maros folyó, Létom-patak).

A Felvinc név kialakulásának tényleges hátterét inkább megvilágítja a történelmi megközelítés. Az említett kiváltságlevél a 13. század elején keletkezett (1219-ben), amikor Erdély területén még alig csendesedtek el a népvándorlás hullámai, a lakosság is általában nagyon

¹ Eckhardt Tibor: *Magyarország története*. Káldor Könyvkiadó, Bp. 1933, 21–22. old.

gyér volt. Ezért a királyok embercsoportokat, nemzetségeket telepítettek át egyik vidékről a másikra, mint például a székelyeket, hogy védjék meg az ország keleti határait. A történeti munkák arról is tudósítanak, hogy a 12. században már szász telepések érkeztek Flandriából és telepedtek le a mai Szeben környékén.² Ennek alapján feltételezhető, hogy Felvincen a 13. század előtt már éltek a magyarok mellett szászok is, akárcsak Nagyenyeden,³ Tövisen vagy Alvincen.

Ezt igazolja II. András királynak 1231-ben kiadott második, Felvincre vonatkozó adománylevele. Ebben úgy rendelkezik „Oronos-Vinch”-re vonatkozóan, hogy ezután minden ott átmenő só szállító szekér, bárkié is legyen az, egy darab kősót kell hogy adjon a káptalan részére. A darab só nagyságának meghatározása a következőképpen történt: „silicet duos culus” – ami mértékegységet jelent. Felvinc ebben az időben beletartozott abba a sorba, amelyet Középvincsel (ma Mihálcfalva) és Alvincsel alkotott: egyike volt a sószállítás ki- és be- rakodó állomásainak. Amint a szászok, önálló prépostságot kaptak 1190-ben Szeben székhellyel, és azt az esztergomi érsekség fennhatósága alá rendelték, úgy került Felvinc is, illetve ennek dézsmája az esztergomi érsekség tulajdonába. A sóátrakodó, illetve a sóvám átvételének helyét a ma is ismeretes határrész neve, a Kamara-domb örzi, mely Felvinc déli oldalán, a Maros folyóhoz közel, az Enyed felé vezető országút bal oldalán terül el. A szászok jelenlétét igazolják bizonyos víz- vagy helységnevek, amelyek Orbán Balázs leírásában is szerepelnek, de ma már feledésbe mentek. Ilyenek voltak: Sonst – a mai Létom-patak, Gnesbaum – egy erdőnek vagy dombnak a neve lehetett, Zudtelke stb.

Visszatérve az 1231-ből származó adománylevélre, ez azért is fontos, mert a helynév először fordul elő „Oronos-Vinch”, vagyis Aranyos-Vinc formában, ami meghatározza a földrajzi helyet is.

Összegezve a honfoglalást követő évszázadok történelmi, népese- dési adatait, valamint a kialakult földrajzi helységneveket, egyéb írásos bizonyíték hiányában csak feltételezhető, hogy a település nevének kialakulásához a fentiek hozzájárultak. Természetesen lehettek más tényezők is, például a latinul beszélő keresztény hittérítő szerzetesek faluszerző tevékenysége, mely szintén ebben az időszakban történt.

Felvinc lakosairól szólva, nézzük meg a továbbiakban, hogy milyen közigazgatási forma szabta meg életük és munkájuk menetét?

² Eckhardt Tibor: I. m. 60. old.

³ Lásd a nagyenyedi temetőkertben lévő sírfeliratokat és a felvinci tanítók névsorát.

Az írott történelmi munkák megállapításai szerint a lakosság általában apró, kevés számú, kunyhókból álló, laza településekre oszolva élte a maga egyszerű életét.⁴

Szent István és utódai a 11–12. században sok belső és külső harc után megalapítottak és konszolidáltak egy új, keresztény államot, amelynek a mindenkori királyok voltak a főpapjai, bírái, ők adták ki a parancsokat és tilalmakat törvények formájában, saját tulajdonuk volt az állam területének nagyobbik fele és parancsnokai voltak a hadseregnek.

A 10–11. században az ország területét megyékre osztották, és ezeket a várispánok vezették. Az ország közigazgatási megnevezései szorosán összefüggöttek a nagy kiterjedésű királyi birtokok elhelyezkedésével. Ezzel biztosították a királyi egyeduralkodói hatalmat a mind jobban meggazdagodó és függetlenségre vágyó-törekvő várispánokkal szemben, akik hol vallási, hol trónkövetelési okokból lázadoztak, mint például Erdélyben Koppány lázadt fel István térítése ellen.

Mivel a kelet felől érkező nomád törzsek, népek továbbra is támadtak, a királyoknak meg kellett szervezniük és biztosítaniuk kellett az ország védelmét. A magyarok és a szomszédos népek közötti határt kezdetben az úgynevezett „gyepű” alkotta, amely viszonylag széles, lakatlan, legtöbbször mocsaras területből állott. Ennek átjárható részein határőr-katonák őrködtek. Később, amikor ez a kezdetleges védekezési mód már nem felelt meg az ország védelmi igényeinek, fából-földből építettek várakat – így Erdélyben is. Ezek magas, föld-sáncokba ágyazott, gerendákból emelt erődök voltak, amelyek ostrom idején vagy véletlen tüzesetek során gyakran leégtek. Mégis szükség volt rájuk a védelem céljából, főként a Moldovából betörő besenyő (1068-ban) és kún (1091-ben) támadások ellen.

A várakat az azokat építtető ispánokról nevezték el. Például Kolozsvár a nevét Colus ispán, Torda vára pedig Turda ispán nevére kapta. A várak később a kialakuló megyék (vármegyék) központjaivá váltak a 11–12. század során. A királyi várak élére a király megbízható emberei kerültek, de nem élethossziglan, hanem felmentésükig. Ők gyűjtötték össze a várhoz tartozó területekről az adókat, ítéleztek jogi ügyekben, és megszervezték a vár védelmét háború esetén. A vár jövedelmeinek egyharmada illette őket.

Felvinc története szempontjából minket a mai Várfalva község területén álló Torda vára érdekel, mivel ez volt a legközelebbi vár, és a település közigazgatásilag is hozzá tartozott már a 11. századtól, a tordai vár kialakításától kezdve.

⁴ Eckhardt Tibor: I.m. 41. old.

Ejtsünk néhány szót a tordai vár gazdasági-katonai szervezetéről és azokról, akik benne, illetve körülötte teljesítettek szolgálatot. A várispánt előkelőbb katonák vették körül, akik hadi szolgálatuk fejében földet kaptak haszonélvezetre a királytól. Ezek voltak a várjobbágyok (iobagio castri-k), akik a hadsereget alkották és a király parancsára kötelesek voltak részt venni a háborúban. A várjobbágyok sorából kerültek ki a várispánt körülvevő kisebb-nagyobb tisztségviselők, a várnagy, az udvarbíró, a hadnagyok, és a királyi gazdaságok tisztjei.

A királyi gazdaságokban éltek s dolgoztak a szolganépek apró, néhány házból álló telepeken. Ilyen szolganépek voltak a földművelő udvarnokok – Felvincen szám szerint 26 ilyen volt 1219-ben, mint korábban említettük –, akik terményben adóztak a királynak. De voltak közöttük vadászok, halászok, lovászok, pásztorok, sütők, tímárok, kovácsok, szücsök, pecérek, solymárok, zenészek, hírnökök stb., akik a terményben való adózás helyett szakértelmüknek megfelelő szolgáltatásokat végeztek. Feltételezhető, hogy szolganép is lakott Felvincen, de erre vonatkozó feljegyzést nem ismerünk. Láthatjuk, hogy a királyi várak köré csoportosuló emberi közösségek zárt egységet alkottak, és előállítottak mindent, amire szüksége volt a közösségnek. Hasonlóak voltak a földesúri és egyházi gazdaságok is.

Felvinc lakosainak akkori nemzetiségi hovatartozását illetően nincsenek biztos információink. Ebben az esetben is az általános történelmi tények szolgálhatnak mindössze alapul. Valószínűleg az ország más vidékein is jellemző zavaros, kialakulatlan népesedési helyzet létezett Erdélyben és annak a mai Felvincet körülvevő vidékén is. Korabeli feljegyzések tanúsítják, hogy Erdély területére az 5–9. századokban elszlávosodott bolgárok és bolgár-török népcsoportok nyomultak be keletről nyugat felé haladva, és előzönlötték Közép-Európát.⁵ Ők hagyták ránk a Maros, Szamos, Temes folyónevek hangalakjait, de bolgár eredetűek a Krassó, Küküllő (kőkényes hely) folyónevek is, a Gyula, a Gyécsa (főúr), a Karoldu és Saroltu (fekete és fehér menyét) török eredetű nevek. Állami szervezettel nem rendelkeztek sehol, gyér településeik egy-egy nemzetségfő alatt alakult ki földváraik (a 'grad'-ok) körül. Szvatopluk 894-ben bekövetkezett halála után hamar felbomlott a morva birodalom és a honfoglaló magyarok a magukkal hozott foglyokat letelepítették a helyben talált szlávok közé. Ezek a magyarok alattvalóiként dolgoztak, és egy-két évszázad alatt beolvadtak a magyarságba.

Miért kellett bemutatni röviden ezt a történelmi időszakot is? Nos, azért, mert valószínű, hogy ebből az időből maradtak fenn a ma is

⁵ Eckhardt Tibor: I.m. 19. old.

használt víz- és határrész-elnevezések a helységben. Ilyenek a Létom folyócska neve, a Mézes-mál, a Lapádi-mál, a Torda-mál és a Pestes szőlőskert elnevezések. Ma is használunk akkori, ma magyarnak vélt szavakat: Maros, Szamos, Küküllő stb.

A királyok egyik benépesítést is szolgáló intézkedése volt a határ-őr-települések létrehozása Erdély-szerte. Erre a célra a székely törzsek voltak a legalkalmasabbak. A honfoglalástól kezdve a keleti határrészek védelme volt a megbízatásuk. Ezért időnként a Kárpátok hegyláncához egyre közelebb költöztették őket. Végül a 13. században letelepültek mai lakhelyükre.

Egy másik, szintén a benépesítést szolgáló intézkedés volt a százszok letelepítése. Erről korábban már szót ejtettünk. A fentebb vázolatokból kitetszik, hogy térben és időben mennyire változatos volt Erdély etnikai képe. Ezért Felvinc nemzetiségi összetételének még a feltételezésen alapuló meghatározása is igen nehéznek tűnő feladat. Az mindenestre biztosra vehető, hogy a mai napig fennmaradt magyar nyelv a honfoglaló magyarok és a 13. században letelepített széki székelyek legszamosabb és legerőteljesebb voltának bizonyítéka, meg annak is, ami ebből eredt, hogy a szláv, bolgár, német nyelvi hatásokat jelentős mértékben le tudták győzni. Azzal, amit e népektől átvettek, csak gazdagodott az anyanyelvünk.

Szólnunk kell az Aranyos és Maros folyók közötti területről, illetve történészeink e terület benépesítésével kapcsolatos véleményéről, amelyet az általuk ismert történelmi dokumentumok alapján alakítottak ki. Először az 1291-ből származó adományleveléből idézünk, amelyben már szerepelnek Domború, Mohács, Likiteluk, Medgyesteluk elnevezések (Inakfalva és Veresmart falvak később alakultak ki) további 30 falu neve között. Az említett falvak közül Likiteluk, Zetoteluk, Medgyesteluk már nem tudott újjáéledni az 1241-es tatárjárás pusztítását követően.

A 12. század végén és a 13. század elején a tordai várhoz tartozó vármegye is szétesett a mind jobban elterjedő világi és egyházi nagybirtokok gyarapodásának következtében.

Idézzük Jakó Zsigmondnak a *Művelődés* folyóirat 1971. június 16-i számában megjelent *Aranyos mente múltjából* című cikkéből, hiszen a mi vidékünket is érinti annak tartalma.

„Az Aranyos és Maros közti terület még évtizedek múltán is lakatlanul állott ...

...Az Aranyos és Maros közti területen kialakult szabadparaszti terület ékként nyomult be Torda megye testébe... ...István erdélyi herceg majd ifjabb király 1264 és 1271 között telepítette le elpusztult Torda megyei királyi birtokokra a seregében a csehek és az osztrákok ellen is

híven harcoló kézdi székely lovasokat... ...A megadományozott vitézek azonban a székelység többi részétől különválasztott területen csak lassan eresztettek gyökeret. Még 1286 körül is csupán arra az időre vették át a Torockóyak Székelykőre épített várának védelmét, amíg az Aranyos mentén laknak. Az elpusztult vidék új lakói a székelységnek különösen mozgékony és harcias csoportját alkothatták. Kivették részüket az István ifjabb király és IV. Béla közötti beháborúkból. 1280-ban a lázadó kunok leverésében támogatták IV. László királyt. 1285-ben pedig a Magyarországról visszavonuló tatár had utóvédjét verték szét a torockói vár alatt, és kiszabadítottak több ezer foglyot. Érdemeik jutalmául 1289-ben a király véglegesen nekik adományozta a tordai vár Aranyos és Maros közötti egykori birtokait...”

„...E felsorolt helyek a tatár pusztítást megelőzően sem lehettek mind lakottak, miként erre a 'telek' szóval összetett fentebbi nevek is utalnak. A telek ugyanis abban az időben művelés alá vett, rendszeresen trágyázott földet, illetve elhagyott jószágállást, vagy faluhelyet jelentett. Az idézett adománylevélben említett helyek közül egyeseket később részint maga a szék telepített be, mint pl. Hidast, Polyánt, Mészkötet, másokat viszont közös pusztabirtokként használtak a szomszédos falvak vagy az egész szék lakói, mint pl. az említett Bogátot...”

„...A székely népszaporulat azonban nem futotta az adományul nyert terület teljes benépesítésére, s ezért a szék nyugati határán fekvő erdőségek szélén létesült falvakban már a 14–15. század fordulójától kezdve erőteljes lakosság-keveredésre került sor. 1461-ben Hidason és »tartozékai«-ban juh-ötvenedet fizető román lakosság is élt, mely a katolikus plébánosnak egy üszőt tartozott adni. Ezeket a »tartozékokat« az 1587 táján összeállított dézsma-árenda jegyzék már román falvaknak nevezi, és ide sorolja Hidason kívül Mohácsot, Csákot, Örményest és Dombrót. E falvak román lakossága szintén élvezte a szabad paraszti állapotot, és használta a szék közös birtokait, de ennek ellenében hordoznia kellett a székelység katonai terheit. 1617-ben ennek az öt falunak több gyalog puskását, székely és román szabadosát Bethlen Gábor jobbágyságra vetette, amiért a meghirdetett hadjáratban nem vettek részt...”

Aranyosszéknek 1289-ben történt létrehozása a király jóváhagyásával új helyzetet teremtett Felvinc jogi, gazdasági, közigazgatási és társadalmi életében. Emeljünk ki néhány alapvető vonást:

1. Felvinc már nem tartozott a tordai várhoz mint királyi rész-birtok. Az eddigi adókat nem kellett az esztergomí káptalannak átadni, mivelhogy a székelyek egy kiváltságuk alapján szabadok, azaz adómentesek voltak.

2. Felvinc már korán Aranyosszék egyik fő településévé vált, feltehetően azért, mert egyik legnépesebb és legnagyobb kiterjedésű település volt. Ugyanis a tatárjáráskor elpusztított Medgyesteluk, Likiteluk, Zeteteluk megszabadult lakóí Felvincre tértek vissza és a földterületeket az ottani lakosok vették használatba az akkor szokásban levő szabad földfoglalással.

3. Felvincen is bevezették a székely faluközösség hagyományos szabályait, a szabadparaszti életformát, az önigazgatást. A falu lakói közösen, egyenlő jogokkal osztották el a szántókat, kaszálókat és a kertek területeit, közösen választottak maguknak vezetőket, alkottak helyi törvényeket, intézték el a vitás kérdéseket. Ugyanakkor mindenkinek egyformán jutott a kötelességekből is, amelyek között első helyen állott a saját lóval, ruhával és fegyverrel hadba vonulás kötelezettsége háború esetén.

Aranyosszék jogi helyzete nem volt egyértelműen tisztázott továbbra sem. IV. László adománylevele 1289-ben csak az aranyosszéki székelyekről tesz említést, amiért 1291. március 12-én III. András király (Endre, uralkodott: 1290–1301 között) szóról szóra átíratta, megerősítette és a székhez tartozó helységek neveit egyenként felsorolta: Felvinc, Aranyosszék főhelye, Örményes, Hidas, Medgyes, Dombró, Mohács, Kercsed, Bágyon, Kövend, Várfalva, Csegez, Polyán, Bogát, Likiteleku, Kocsárd, Földvár, Torockó, Csákó (18 falu). Ez az adománylevél azért is fontos, mert először bizonyítja a község nevét a mai formájában.

Az esztergomi érsekség nem nyugodott bele felvinci jogainak elvesztésébe, és Sándor országbírónál kereste jogainak érvényesítését II. András adománylevele alapján. Több mint 30 esztendei huzavona után 1327. június 4-én került sor az ítélet kihirdetésére. Sándor országbíró az egybegyűlt országnagyokkal megállapította, hogy II. András korábban adta Felvincet az esztergomi érsekségnek. Azonban III. András kiváltságlevele későbbi keletű, királyi megbízott nem iktatta be a kézdieket a kapott birtokukba. Továbbá, hogy a II. András által adott földet III. András nem vette el, IV. László adománylevelében Felvinc neve nem is szerepel.

Sándor országbíró ebben a perben úgy ítélkezett, hogy Felvinc az esztergomi érsekség tulajdona, a székelyeket pedig örök hallgatásra ítélte, s ha létezne eltítkolt adománylevelük, azt semmisnek nyilvánítja.

Az esztergomi káptalan a részükre kedvező ítélet után 1327. július 30-án átiratot intézett az erdélyi káptalanhoz, amelyben a kézdi székelyeket eltiltja Felvinc birtoklásától és az ott lakó népek zsarolásától.

Ugyancsak 1327. augusztus 2-án a tordai vajdaszék ülése alkalmával történt, hogy Tamás erdélyi vajda előtt megjelent Theofil prépost és kanonoktársa azért tiltakoztak, mert amikor a király emberével és az erdélyi káptalan tanújával Felvincre be akartak menni, hogy megtekintsék határát, és az ítélet értelmében a káptalan birtokába iktassák, a nagy számban összegyűlt nyakas székelyek útjukat állták, egyben életveszélyes fenyegetésekkel megakadályozták. Sándor országbíró pedig megvádolták, hogy pénzért igazságtalanul ítélte.

Nem ismeretes a tordai vajdaszék határozata, de az igen, hogy az ügy sokáig húzódott, amit igazol az esztergomi káptalan felvinci székelyek elleni perének beindítása 1345. január 1-jén. Nagy Lajos király a döntést az ügy fontosságára való tekintettel Erdélybe utazásáig elnapolta. 1349. szeptember 9-én valóban eljött Erdélybe, és Felvincet az esztergomi káptalan javára ítélte. 1350. szeptember 5-re Visegrád-ba megidézett székelyek nem jelentek meg, amiért Szécsi Miklós országbíró megbírságolta őket. Ezután már nem találunk igazolást, hogy az ügy miként fejeződött be, viszont azt tudjuk, hogy a székelyek továbbra is megtartották Felvincet.

Mátyás király idejében (uralkodott: 1458 és 1490 között) az erdélyi részeken lázadás tört ki, és ebben marosi és aranyosszéki székelyek is részt vettek. Mátyás király Egerben adott ki egy rendeletet 1468. március 9-én, mely szerint a maros- és aranyosszéki fellázadt székelyeknek megkegyelmez, őket szabadságukban és dicséretes jogszokásaikban meghagyja. A király ezzel a feudális nyomásnak kitett székely középrétegek érdekeit védve lépett fel. Megvédte őket az elszegényedéstől, másrészt számított a török veszedelemmel szembeni védekezés katonai megszervezése során rájuk is.

Egy másik, 1468. szeptember 9-én keltezett irat – melyet a kolozsmonostori Convent állított ki az aranyosszéki székelyeknek – hitelesített formában foglalja magába a Zsigmond király (uralkodott: 1385 és 1437 között) által kiadott kiváltságlevelet, amelyet Nagylaki Márton és társai mutattak be a Conventnek. Nem ismerjük ezen kiváltságlevél tartalmát, de nem lehetetlen, hogy ebben Felvincet városi rangra emelte a király, amint egyes történelmi írások feltételezik.

Már biztos adatot találunk Zápolyai János királynak 1538. november 27-én Gerenden kiadott ítéletében az aranyosszéki székelyek és Felvinc város közötti perben. Ebben az ítéletben határozott utalás van arra vonatkozóan, hogy Felvincnek ezen kort (16. század) megelőzően régóta voltak városi kiváltságai. Ez még határozottabban kitűnik János Zsigmond 1568. december 17-én kiadott Confirmationalitásából, melyben „az aranyosszékieknek, kik úgy Balassa Menyhárt, mint a székelység többi részének fellázadásakor nemcsak hűek maradtak, sőt,

segítettek, minden előbbi szabadalmaikat helybenhagyja és megerősíti, s főleg Felvincz városát, Aranyosszék többi részétől elválasztván – miként a forrongás előtt is volt – a többi székely városokkal: Zékel-Vásárhel-lyel, Chyk-Zereda-val, Udvarhel-lyel egy rangra emeli az ország nagyjai és követeinek közös akaratából.” Ugyanebben a gerendi ítéletben adja meg a jogot Felvinc mezőváros lakóinak a Hidas, Csákó és Örményes fölött elterülő közös erdők használatára.

Felvincnek mint mezővárosnak „ius gladi”-ja, magyarul pallosjoga volt, azzal a kikötéssel, hogy amikor halálos ítéletet hoztak, akkor három székbíró is jelen kellett legyen.

Már mint faluközösség is rendezett tanácsú helység volt, nem is beszélve a városi státusz megszerzése utáni időkről. A tanács összetétele a következő volt: egy főbíró, egy jegyző és 12 tanácsstag, akik a községi és polgári ügyekben ítéleztek. Másodfokon a szék „derékszéke” döntött, akárcsak a többi székely székekben.

Mint önálló, hivatalos tanács, a régi időktől fogva címeres pecsétet használt. Legutóbbi pecsétjén egyszarvú ló van, első lábai között egyenes szablyát tart, rajta átszúrt török fővel. Körirata ez volt: „Sigill Oppidi Felvincz”, azaz magyarul: Felvinc város pecsétje.

A kézdi székelyek aranyosszéki letelepedése (1288) óta eltelt 250 esztendő nem múlt el nyomtalanul. Habár kezdetben „nehezen eresztettek gyökeret” új helyükön – valószínűleg a székelyeket megtartó tömb-települést gondolták előnyösebbnek –, miután megismerték a vidék termékeny földjét, vizekkel és erdőkkel körülvett fekvését, akkor már megszerették, és készek voltak kardjukkal védeni és Felvincet központtá fejleszteni.

A két és fél évszázad alatt elkezdődött a székelyek lakta területeken is a társadalmi tagozódás. A katonai-közigazgatási vezetők meggazdagodása következtében kialakult és elkülönült a vagyonosok és a szegények társadalma. A hagyományos „székely szabadság” is veszélybe került, egyfelől a székelyekre nehezedeő földesúri elnyomás, másrészt az addig egységes székely társadalom tagozódása előkelőkre (primorokra), lófőkre és szegény gyalogos közsékelyekre, habár még mindenki nemes embernek számított. A 16. század derekán bevezetik az „ökörsütést” mint az adó egyik formáját. A gyakori hadba vonulás a trónviszályok és a törökellenes háborúk miatt szembeállította a közsékelyeket a primorokkal. Az elnyomás, az elszegényedés bajain kívül megemlíthetjük a székely nép szabadságszeretetét, amiért a legnagyobb áldozattól sem riadt vissza. Az általános politikai helyzet Magyarországon siralmas képet mutatott a 16. században. Csupán csak megemlíthetjük az 1514-es, Dózsa György vezette parasztfelkelést és az azt követő emberi és anyagi áldozatot, vagy a még borzalmasabb,

1526-os mohácsi vést, amit Magyarország három részre szakadása, illetve az önálló Erdélyi Fejedelemség létrehozása követett. Elkezdődött a vallásszabadság kivívásáért folyó küzdelem a katolikus, református, unitárius és lutheránus vallás szabad gyakorlásáért. Erdélyben az 1563. június 4-i tordai országgyűlés szavazta meg a vallás szabad gyakorlásának jogát, amelyet János Zsigmond iktatott törvénybe 1568. december 17-én Gyulafehérváron.

Felvinc mezőváros történelmébe Izabella királynő (uralkodott: 1551–1559.) neve is bekerült, akit Martinuzzi György megfosztott trónjától. Útban a kolozsvári országgyűlésre, kíséretével Felvincen betért Székely Pálnak a malom közelében levő házába, hogy kipihenje magát. Onnan testőrségét előreküldte és már maga is indulásra készen állott, amikor Castaldo osztrák tábornok spanyol zsoldosaival közrefogta és erőszakos módon elrabolta tőle a magyar koronát a hozzátartozó koronázási jelvényekkel együtt. Ez 1551. július 21-én történt, Felvincen.

Ugyanúgy Báthori István (uralkodott: 1571–1576.) fejedelem neve is szerepel Felvinc történetében, amidőn 1575 novemberében a lázadó Békési Gáspárt üldözve seregével egy időre a városban táborozott.

Eddig alig foglalkoztunk Felvinc lakói hitvallásának kérdésével. A 11–12. században hittérítő szerzetes papok terjesztették a katolikus vallást. Az akkori általános gyakorlat szerint több falu hozzájárulásával építettek egy-egy templomot központi fekvésű helyre – feltehetően Felvincre is.

A reformáció erdélyi térhódításának következtében (a 16. század közepe) Felvinc vidékén az unitárius és a református hitvallás püspökei, esperesei igyekeztek minél több papot megnyerni, ugyanis a papok az esperesek hitvallását követték, híveikkel együtt.

Arra nincsen hiteles adatunk, hogy a felvinci székelyek mikor vették fel a református vallást. De arra már van, hogy 1578-ban megalakult a nagyenyedi református egyházmegye. Hiteles adatunk van még 1587. április 24-éről, amikor Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem parancsot adott ki, azzal kapcsolatban, hogy az enyedi egyházmegye hat községében, Felvincen, Újváron, Kercsedén, Harasztoson és Földváron – az eklézsiák földjeit világi emberek és jobbágyok elsajátították. Elrendelte a földek visszaadását.

Karácsonyi János *Szent Ferenc rendjének története* című, 1922-ben Budapesten kiadott munkájában arról tesz említést, hogy a Salvatorianus Ferenc-rend gyulai közgyűlése elrendelte, hogy a felvinci hegyen termett borból a kolozsvári Ferenc-rendi testvérek is kapjanak. A közgyűlést 1533. június 1-én tartották Gyulán. Ezáltal hiteles bizonyítékunk van arra nézve, hogy a jelzett időben Felvincen

szőlőt termesztettek, valószínűleg már hosszabb idő óta. A ferencesek igénye arra is enged következtetni, hogy jó minőségű bort készítettek a vinciék.

A 17. századnak már a kezdete sem volt szerencsés: Básta György és Mihai román vajda seregei többször átvonultak Felvincen az 1600 és 1603 közötti időben. Zsoldos katonáik – köztük magyar hajdúk is – a várost feldúlták, kirabolták, pusztították. A városi tanács irattárában őrzött összes régi kiváltságlevelek az ellenség kezébe kerültek és megsemmisültek. Néhány iratot megpróbáltak víz alá vagy verembe rejteni, de azok ott szintén tönkrementek, elpusztultak. Csak a város pecsétje menekült meg – írja Orbán Balázs.

A 17. század mindvégig a pusztítás, a rombolás, a szenvedés évszázadának bizonyult. Magyarország két malomkő között őrlődött: az osztrák és a török birodalom között. Ütöképes hadserege alig volt, Thököly Imre fejedelem kuruc seregei csak kisebb harci sikerekre voltak képesek. II. Rákóczi György szerencsétlen hadjárata a lengyel korona megszerzéséért csúfos kudarccal végződött, mivel a török a lengyelek mellé állt, és rászabadította a tatárokat Erdélyre, akik igen sok virágzó települést felégettek és kiraboltak.

Felvincre 1644-ben került sor. A református templom erődfalai mögé menekült lakosságot felkoncolták. Azok, akik el tudtak menekülni, csak hat év múltán térhettek vissza: szám szerint 35 család. Hat év alatt Vinc kietlen sivataggá változott – tudósít egy, a református templom gömbjéből előkerült, 1881. július 15-én keltezett emlékirat, amely a református egyház irattárában ma is megtalálható.

1658 szeptemberében a Marosújvár, Felvinc és Torda környékén elterülő falvakat földig lerombolták a tatár és munténiai-moldovai seregek katonái.

1659. december 2-án Barcsai Ákos fejedelem táborával Felvincen tartózkodott egy ideig, és onnan hívta sürgős csatlakozásra a csíki, a háromszéki és udvarhelyszéki székelyeket II. Rákóczi György ellen. De még a felvinciek sem tettek eleget a felhívásnak, hűségesek maradtak Rákóczi Györgyhez. Ezért Barcsaiék bosszút álltak, feldúlták a várost és kirabolták lakóit.

Ez az állandó veszéllyel, félelemmel, pusztításokkal teli évszázad nem múlt el anélkül, hogy egy végső veszélyt ne hozott volna a város lakói számára. Már 1693-ban vész hírek érkeztek egy tatár betörésről az Érmellékre és Csíkba. Ezúttal Felvinc lakói elmenekültek. A hír igaznak bizonyult: 1694-ben a tatárok Vincre is eljutottak. A pusztítást követően Szilágyi András aranyosszéki főszolgabíró és Bakcsi Mihály alkirálybíró jelentették Bánffy György kormányzónak a kö-

vetkezőket: „Itt nincs semmi épület, 18 szabad ember most ment haza lakni, a cinterem körül telepedtek valami hitvány kunyhókba.”

Elképzelhető, hogy mekkora áldozatvállalással, szenvedéssel, mennyi nélkülözéssel jártak ennek az évszázadnak a megpróbáltatásai, pusztításai emberéletben és anyagi javakban egyaránt. Csak következtethetünk arra, hogy mennyire vetették vissza az évszázad eseményei mezővárosunk gazdasági-társadalmi fejlődését. A 17. század káros jelenségei ellenére születtek eredmények is a felvinciek számára. Feltűntek a Felvinczi nevű papok, írók, akik vagy ott születtek, vagy a mezővárosból származtak. Abban az időben szokás volt, hogy az iskolába beíratott diákok keresztnéve mellé odaírták születése vagy származása helyét is. Ezek később megmaradtak családi névnek. Megemlítjük a következő személyeket:

- Felvinczi János (született Felvincen) református pap, 1535-ben címzetes püspökké választották.

- Felvinczi Zsigmond harasztosi katolikus pap, a mikházi kolostor főoltárát építette. Papi foglalkozása mellett emlékiró és költőként is ismert. Labanc (németbarát) érzelmeiért 1707. június 20-án II. Rákóczi Ferenc a pap javait elkoboztatta.

- Felvinczi György, szegény szülők gyermekeként korán árván maradt. Ennek ellenére Tordán, majd Kolozsváron tanult. 1669-ben lett a torockói iskola tanítója, majd 1671-ben Kolozsváron tanár. Egy szerelmi kaland miatt állását elhagyni kényszerült. 1696-ban színtársulatot alapított, ami egyben az erdélyi színjátszás kezdetét is jelentette. Színtársulata azonban hamarosan feloszlott. Vallási tárgyú írásai, fordításai és egy drámája maradtak fenn. Unitárius vallású volt.

- Felvinczi Sándor, református lelkész, született Lécfalván, 1642 körül. Felvinczen, Nagyenyeden és Nagyváradon tanult, ami egyben azt is bizonyítja, hogy Felvinczen 1650 körül már létezett református egyházi elemi iskola. 1669. július 22-én beiratkozott a leideni egyetemre, majd átiratkozott a göttingeni egyetemre. 1670-ben hazatért Magyarországra és Kassán, Debrecenben tanárkodott, majd Zilahon pap, később Debrecenben esperes lett. Híresek voltak a halottak felett mondott beszédei és versei. 1686. március 29-én Debrecenben halt meg.

Erdély nemcsak többnemzetiségű volt abban az időben, különböző vallású emberek lakták. Ami Felvincet – illetve Aranyosszéket – illeti, a történészek véleménye erről megoszlik. Orbán Balázs szerint Aranyosszéket csak protestánsok lakják. Jakó Zsigmond kutatásai megállapították – az 1335. évi pápai tizedjegyzék alapján –, hogy a székben 9 falu rendelkezett katolikus templommal. Felvinc kiváltsága

folytán nem fizetett tizedet, ezért nem szerepelt a pápai tizedjegyzékben. Ezért nem adható egyértelmű válasz a kérdésre Felvinc esetében.

Mivel igazolt tény, hogy 1650 táján már létezett protestáns egyházi iskolája, feltételezhető, hogy Felvinc ezen időben a református vallást vallotta magáénak. Az 1642. évi linzi béke meghozta a vallásszabadságot, a protestánsoknak templomokat, harangokat és temetőket juttatott a katolikus egyház javainak világi javakká nyilvánítása (szekularizálása) következtében. Ám a katolikus osztrák birodalom tervbe vette, hogy Magyarországot előbb katolikussá, azután koldussá, majd végül németté teszi. Elkezdődött az úgynevezett „ellenreformáció”, amelynek egyik kegyetlenkedő katonája Básta, később a véreskezű Caraffa volt. Erdély osztrák uralom alá került. Az osztrák kormány támogatásával elkezdődött az ellenreformáció. Felvincen még 1747-ben, a ma is meglévő katolikus templom épült a város főterén. Statisztikai adatok szerint 1760-ban mindössze 52 férfi és 54 asszony volt katolikus vallású, miközben a reformátusok 1766-ban 320 férfit és 421 nőt számláltak.

Felvinc mint székely mezőváros, sajátos jogviszonyai folytán is nevezetes hely volt. 1867-ben még eredetiben létezett az az okmány, amelyben Felvinc előjárósága 1643-ban összeíratta a régi időktől fogva szokásos rendszabályait, s ezeket 1643. április 29-én I. Rákóczi György fejedelem elé terjesztette. A kérelmet Takács Gáspár felvinci bíró, Szász Balázs, Bartalyus István, Csép György, Tegzes Balázs és Segés János írták alá. Ezt az okmányt később megerősítette I. Apafi Mihály is, Szöcz János felvinczi bíró, Szöcz György és István, Csör János és Lőre János felvinci polgárok kérésére. (Ezen okmány másolatát lásd az 1. sz. mellékletben, a 37. lapon.)

A kuruc–labanc háborúk idején a mi vidékünk is részese volt bizonyos történelmi eseményeknek. 1704. július 3–6 között Csáki László Felvincen írt leveleiben segítséget kért Torockai István fővezértől. 1729. szeptember 14-én Felvincen halt meg Tiede osztrák tábornok szélhűtésben, aki előzőleg végigpusztította Erdélyt.

Felvinc a postakocsi-járatnak is fontos állomása volt földrajzi fekvésénél fogva. A leopoldi diploma előírásainak megfelelően úgy intéződött el a postaügy, hogy a magyarországi postaszolgálatot bekapcsolták az osztrák postarendszerbe helyi postamesterek alkalmazásával. Valószínű, hogy a következő években Felvincen is létesítettek egy postaállomást, ahol lovakat váltottak. Biztos adatunk 1751. április 19-től van, ugyanis ekkor a Harasztoson tartott aranyosszéki közgyűlésen 2014 Ft-ot szavaztak meg a felvinci postaház felújítására. A posta tulajdonában több ló volt, s ezeknek szükségük volt élelemre. Külön legelőjük volt, akkori nevén Postarét, a mai nevén Rét határrész. A ró-

mai katolikus templom melletti sírban nyugszik alsójárai Pápai József felvinci postamester, aki 1837 áprilisában hunyt el, Kovács János 1877 körül, Gros Emma 1910 körül.

A felvinci református elemi iskolára vonatkozó első bizonyítható adatunk 1663-ból származik – az enyedi kollégium matricolájából –, amikor egy már meglévő és működő iskolához Lécfalvi Istvánt osztották be tanítónak (rektornak) az enyedi kollégium részéről. Az elemi iskola a nagyenyedi kollégiumnak volt kihelyezett iskolája, ahol a gyermekek megtanultak írni, olvasni, számolni. A felvinci tisztviselők, iparosok és gazdálkodók gyermekei a közeli kollégiumban folytathatták tanulmányaikat, s négyen papok, tanítók lettek, sőt ketten külföldi egyetemeken tanultak az 1732–1802 közötti időben. De nemcsak egyházi, hanem számosan, legalább 22-en, világi pályára léptek 1722 és 1826 között.

Aranyosszék a 18. században még nem rendelkezett közigazgatási központtal, megfelelő székházzal. Közgyűléseit általában a főkirálybírók lakhelyén, vagy azok közelében levő helységekből tartották. Felvincen az 1651-1848 közötti években 15 esetben tartottak széki közgyűlést. A királyi tábla 1769-ben elkezdődött folyamatos üléseit 1784-ig mindig Felvincen tartotta. 1810-től Kövend lett a székhely. A régi székház 1810 és 1844 között Kövenden volt, azután 1844-től Bágyonban, s a levéltár is ott nyert elhelyezést. Ez a döntés szerencsésnek bizonyult, mert a szék igen értékes iratai megmaradtak, nem pusztultak el Felvincen az 1849-ben történt dúláskor.

Az 1840-es években, a mindinkább nélkülözött és szükségessé váló székház építésének ügyében nagy harc kezdődött Aranyosszék alsó és felső járása között. Az alsó járáshoz egy mezőváros, Felvinc és 11 falu tartozott. Ezek a következők voltak: Polyán, Mohács, Dombro, Csákó, Hidas, Örményes, Inakfalva, Harasztos, Székelykocsárd, Székelyföldvár és Veresmart. Décse és a két Füged (Alsó- és Felsőfüged) Torda városhoz tartozott.

Aranyosszék 1844-ben kiadott rendelete, miszerint a székházat Felvincre építsék, nagyon felbolygatta az indulatokat. Kövenden, 1844. május 29-én tartott közgyűlésen a küldöttek falunként szavaztak. Azok lettek többségben, akik Kövend vagy Bágyon mellett szavaztak, azzal indokolva véleményüket, hogy a kormányzat nem írhatja elő, hogy Aranyosszék hová építse székházát. Az 1845. március 3-án tartott közgyűlés ugyancsak szembehelyezkedett a kormányzék újabb rendeletével. Kimondták, hogy a székház Felvincen történő megépítése esetén semmi nemű napszámot, költséget nem vállalnak a falvak. Végül 1846 júniusában a bécsi udvar véglegesen elrendelte a székház Felvincre történő felépítését. Ekkor a szék megadta magát, építési

biztosokat neveztek ki, és az építőanyagot is elkezdtek Felvincre szállítani.

Felvinc vezetősége átlátta, hogy a székház felépítése által művelődési és forgalmi szempontból sokat nyerhet a város. Ezért az építés költségeinek fedezésére 8000 Ft-ot ajánlott fel, amit Rotoschi akkori járási főnök 16 000 Ft-ra emelt oly módon, hogy 8000 Ft államkölcsönt kért e célra, amit sikerült is megszereznie. A közeli falvak 2000 Ft-al járultak hozzá, és napszámosokat is adtak. Így elkezdődött az építkezés, amely, bár nehézségek árán, de haladt a megvalósulás felé. Nem számítva a kézimunka és fuvaros hozzájárulást, közmunkákat, az egyemeletes, csinos, közigazgatási célokra kiválóan alkalmas épület 22 000 Ft-ba került. Építése 1848-ban fejeződött be teljesen. E székháztól délkeletre, de teljesen elkülönítve voltak a börtönépület helyiségei. Bárhol is volt Aranyosszék székhelye, a börtön mindig Felvincen volt, a katonatiszti szállás épületében.

A székház elkészülte után a járási hivatal hamarosan beköltözött. A földszintet Aranyosszék levéltára részére foglalták le, ám a széki levéltár anyagát egyelőre Bágyonban tárolták a szék korábbi központjában.

Felvincen ez idő tájt több fontos épületet emeltek a református egyház számára is. A régi, gót stílusú épület kicsi és omladozó lévén, 1845-ben szétszedték, de úgy, hogy a szentély két oldalfala megmaradt. Azokat megtoldva hosszában, egy terjedelmes, új templomot emeltek, amely 1848 őszére készült el. 1852-ben új leányiskolát, 1856-ban fiúiskolát építettek.

A magyar történelem fájó és tragikus 1848–49-es eseményei ismét rengeteg kárt, emberi és anyagi veszteséget hoztak a már szépen fejlődő Felvinc lakóira. Részvétet és együttérzést fejez ki kiváló tollával Orbán Balázs, amikor hűen ábrázolja az események lefolyását. Szó szerint idézem *A Székelyföld leírásá*-ból:

„A díszes templomokra büszke felvincziek 1848. november 13-án éppen annak felszentelési ünepeére készültek, midőn Gräcze osztrák százados által 8000 oláhból álló tábor ütött tanyát a Pestes nevű szőlőhegy alatt. A felvincziek a gyászos példákból tudhatván, hogy az oláh táborok ily látogatása mit szokott jelenteni, s mivel a városban semmi erő, mi védhette volna, nem volt, gyorsan menekültek el, 52 személyt azonban a városra csapott oláhok menekülés közben meglesvén, elfogtak s egytől egyig a legszörnyűbb kegyetlenkedéssel gyilkoltak le. Az elmenekültek is csak magukat menthették meg, de minden vagyonuk hátramaradt, az oláhok aztán szabadon prédáltak ott kényök kedvük szerint, mi értékes bútor, kereskedelmi cikk, élelmiszer stb volt, a közt 25 ezer veder bort is kihordtak a táborba, s aztán

a várost minden oldalról felgyújtva, földdel egyenlővé tették. Ekkor a reformátusok új templomát, iskolaházát, papi, mesteri lakokat s az egyház fogadóját is elégették, úgy, hogy csak maga a ref. egyházközség 20 ezer pft. kárt vallott. E mellett értékes és nagy műkinccsel bírt úrasztali szent edényei eloroztattak, irattára – melyben nagy mennyiségű okmány s adománylevel volt – tűzre szórva megsemmisített.”

Báró Kemény Gábor mint szemtanú ekként írja le az itteni dűlást:

„Bámulatos és megdöbbenő volt látni a helyet, hol régebben népes házsorok, jóllét, tevékeny élet volt, mint kietlen, kormos, lakatlan pusztaságot. Magam láttam így Felvinczet, pár évvel pusztulása után. Vinczen a házak, két templomot és székházát s egy pár nagyobb épületét kivéve, mind fából valának, ezek nem leégtek, de a szó teljes értelmében a föld színéig leégtek, éppen így hasonlólag a fakerítések. Vincz legfőképpen földművelésből élt, sok gazdasági gyűjteménye szokott lenni, ezek köztudomás szerint éghetők és elvihetők. Gazdasági épületei is fából valának, helyöket alig lehetett kijelölni. Már kertekre is igen kevés gondot fordítottak. Vincz egyszerű székely lakói, gyümölcsfájok inkább szőlőjükben vala és a fák is hiányozvány a városban, nemcsak hogy a pusztítás után keresztül-kasul lehetett járni a telkeken egyik utczából a másikba, de lehetetlenség volt megismerni igen sok helyt, hol végződik az egyik telek, hol kezdődik a másik és nagyon gyakran a hellyel legaprólékosabban nem ismeretes képtelen vala meghatározni, hol volt régen utca, mely darab volt telek? A tatárok ilyenformán dűlhették fel őseink lakjait.”

„Hogy a dűlások e gyászos helye még gyászosabb események színterévé nem lett, hogy a romokat ártatlan üldözöttek vérével nagyobb mérvben nem önték el az oláhok, az nem az ők akarathiányukon, hanem módnélküli gyávaságukban múlt el, ugyanis a nagyenyedi iszonyatosságok és kannibáli kegyetlenségek után, 1849. január 16-án Tordáról egy 40 Kreszchevaux-legersből, két kis honvédszázadból és néhány önkéntesből alakult mentőcsapat indult Perczy százados vezénylete alatt Enyedre, hogy ott a vérfürdőt túlélte szerencsétleneket egybeszedve megmentse. Vagy 700-at gyűjtött egybe e csapat a romok közé és az erdőbe elbújt szerencsétlenekből, s a menni képteleneket vagy 70 szekérre felrakva indult Torda felé. Nem harcolni ment e csapat, hanem a szégyenletes öldöklésből fennmaradt szerencsétleneket egybeszedni, nem katonai, hanem emberségi czélből szállt ki e mentő csapat. Mindentől kifosztott, elfagyott, sebektől borított kiéhezett nőket, gyermekeket, aggokat szállított ezen betegápoló és gyámoltalanokat mentő csapat, tehát oly expeditio volt, melyet még a vad népek is respektálhattak volna. Mégis Akszentyének Marosújvárt

tanyászó tábora, mely Nagyenyedet elpusztítá, mely annyi ezreket koldusbotra juttatott, elég gyáva s embertelen volt a vézből igazán csudaszerűleg az isteni gondviselés által megmentetteket Felvinczen kelepczébe keríteni akarni. Amint a mentőcsapat előőrse Felvinczre beért, a romok közé rejtőző oláhok sortüze fogadta, mely néhány lovas Perczy olasz csapatából leterített, ugyanekkor a Felvinczen túl levő magaslaton nagy oláh tábor nyomult elő, hogy a Tordára menő utat a menekülők elől elzárja. A szekerek között már-már rendetlenség támadt, amit azonban sikerült egy erélyes rendelkezésnek helyrehozni, s egy mellékúton Torda felé indítani, míg a lovasok, Gyéres-egerbegyi nemzetörök és honvédek, zárt sorokban, elszántan rohamozták meg a magaslatra felgyült oláhok folyton lövöldöző roppant tömegét. Ezek – mint mindenütt, hol a legkisebb ellenállást találták – nem várva a rohamot, eszeveszetten futottak szét, s menekültek a hegyekbe, így aztán a mentőcsapat és a menekültek... .. minden további baj nélkül megérkeztek Tordára.”

„Mert a megmaradtak is a nyomor és nélkülözések és a zord idő miatt annyira elbetegedtek, hogy 1849-től 1850 végéig 200 embernél több halt el. A korábbi áldozatok közös sírja mellett egy másik emelkedett, mely alá a legyilkoltak százai voltak eltemetve, a megmaradtak éhezve siratták szeretteiket. A gabona le volt aratva, a dús termést adó határban ott voltak a gyönyörű kalangyák, de isten áldását a barmaiktól megfosztottaknak nem volt mivel hazaszállítani s még ennyi csapás alatt sem csüggedt a megfogyott, de meg nem törhetett nép, bámulatos eréllyel fogott munkájához, hátukon hordották haza a gabonát, mely módon oly lassan haladhattak előre, hogy még karácsonykor is elég kalangya volt a felvinczi határban. Miután ekként szerezte be az ételmezt, legelőször 1852-ben fedték be a leégett templomot, a templomi padokat 1856-ban, a kántori lakot 1853-ban, a leégett papi lakot 1860-ban és az orgonát 1858-ban csinálták.”

Ilyen hüen, szemléletesen tárta elénk nagy nevű történészünk e sokat szenvedett város egyik legnagyobb szenvedését, veszteségét. Aránylag rövid idő alatt, rendkívüli szorgalommal és áldozatos munkával tudta helyreállítani e rettenetes pusztításnak nyomait. Még a legnagyobb szenvedés, nélkülözés sem tudta megtörni életerejét, nem tudta eltéríteni Istenbe vetett hitét, reménységét.

Ennek a szomorú eseménynek egyik következménye az volt, hogy az eddig helyi törvénnyel védett, más helységekből származó, nem székely eredetű emberek letelepedése már nehezen volt megtiltható, talán nem is volt szükséges a sok embervesztés miatt. A székház járási tisztviselői, az egyházak papjai, tanítói, a helyi kereskedők és mesteremberek földtulajdonhoz, illetve használathoz jutottak, és szük-

ségük volt munkaerőre, amit kezdetben a szomszéd román falvak lakosaival (napszámosaival) végeztettek, később a befogadott szegény idegenekkel és napszámosokkal. Ilyen munkásokat telepítettek le Mészáros Istvánék a Patak utcába, Balogh Elek a Templom utcába.

Az 1848–49-es események egy másik következménye az volt, hogy a szorgalmas földművelők fellendítették a gabonatermesztést, az állattartást, mert az élelmiszereket külföldre, főleg Ausztriába szállították a kereskedők. Az ifjak mind többen tanultak az enyedi kollégiumban vagy különböző mesterségeket sajátítottak el: asztalos, kádár, szabó, kovács, csizmadia, kerekes (kerékgyártó), kőműves, stb. Az évente engedélyezett 4 állatvásár és a három napon át tartó kirakodó vásárok biztosították az áruk értékesítését helyben, illetve a közeli Marosújváron, Tordán, Enyeden is. 1874-ben már készült az új vasúti töltés, épült az állomás. 1867-ben három működő malom volt a helységben, valószínűleg a Létom-patak mellett, ahova a közeli falvak lakói lejártak gabonát őrölni. Híresek voltak a kiváló zamatú vinci borok, amelyeket magántermelőknél és a főtéren levő két vendégfogadóban ihatnak a helyiek és az átutazó szekeresek. 1870 körül létesítettek egy polgári olvasókört szórakozás céljából. Ennek építettek egy tágas épületet a Létom-patak hídján túl, jobbra, amelynek olvasó-, kártya-, biliárd- és tánctermei voltak. A fejlődő polgáriasodás egy másik jele az 1880-ban megalakult férfi dalegylet volt, Ercse János református kántorkarnagy vezetésével.

Az 1848–49-es pusztítások következtében az aranyosszéki székház Felvincen kárt szenvedett. A fedele leégett, és a feldühödött embertömeg még az északi oldalfalat is ledöntötte. Miután sikerült rendbe tenni a rongálások nyomait, 1860-ban a járási hivatal beköltözött. Ebben a székházépületben meg a mellette levő börtönépület helyiségeiben volt elhelyezve Felvinc közigazgatási apparátusa a következő beosztásban:

- főbíró: Kovács János,
- jegyző: Nádudvari László
- tanácsstagok: Kovács Albert, Szacsvai Lázár, Bálint József
- Aranyosszék főjegyzője 1861-től, majd képviselője 1867-től Magyarai Pál volt.

Egy későbbi, 1885-ös naptár tanulsága szerint (Balló Magda tulajdona) a vezetőség névsora a következő volt:

- a) Köztörvény-hatóság (szolgabíróság) a felvinci járásban:
- szolgabíró: Nádudvari László
 - segéd-szolgabíró: Komjátszegi Pál
 - járási orvos: Schissel Albert
 - szolgabíró írnok: Bálint Lajos

b) Királyi törvényszék a felvinci királyi járásbírószéken:

- járásbíró: Keresztes Árpád
- írnok: Veres Mihály
- fogházorvos: Schissel Albert

c) Rendezett tanácsú város Felvincen:

- polgármester: Mészáros István
- főjegyző: Magyar Efraim
- rendőrségi kapitány: Szacsvai Lázár
- tanácsstagok: ifj. Balog Elek, Szacsvai József
- aljegyző: Földvári József
- árvaszéki ülnök: Magyar György
- pénztárnok: Schissel Albert
- városgazda (bíró): Ács Lajos
- iktató levéltárnok: Szabó István.

Röviden be kell mutatnunk a felvinci levéltár régebbi időkből származó dokumentumait. Egy valóban aranyozott, díszkötésbe foglalt ívnagyságú könyv volt az ún. *Aranyos könyv*, melybe Aranyosszéknek kiváltság-, szabadalomlevelei egybe voltak gyűjtve. Ezen gyűjtemény keletkezését 1757. január 18-án, Harasztoson tartott közgyűlés határozta el, igen fontos okok miatt. A közgyűlés megállapította, hogy a széknek sok kiváltságlevele és egyéb, nagy értékű okmányai vannak, melyek a háborús időkben hol elásva, hol a torockói bányákban voltak elrejtve. Ezért úgy döntöttek Harasztoson, hogy azokat a kolozsmónostori káptalan levéltárába helyezik el, megőrzés végett. Ezekből az okmányokból egy erre a célra készült, aranyozott, ezüst csattal ellátott könyvbe hiteles másolatokat készítettek a szék részére. Ezt az *Aranyos könyv*-et a szék főjegyzője külön eskü terhe alatt őrizte azzal a kikötéssel, hogy magán- vagy közhasználatra csak a szék beleegyezésével adhatta ki.

A szék levéltárában volt még két vaskos kötet okmánygyűjtemény *A nemes széket illető eredeti levelek* címmel. Az első kötet az 1605–1718 közötti időt fogta át, a második kötet az 1720–1783 közötti időkből tartalmazta az iratokat.

Igen értékesek voltak Aranyosszék közgyűlési jegyzőkönyvei is, melyek 1650-től kezdődtek, 19 vastag kötetben vannak összegyűjtve (lásd a 2. számú függelék, mely Orbán Balázstól származik).

Leopold István egy kis statisztikai kimutatást is talált. Eszerint Felvinc összlakossága 1890-ben 1856 lélekből állott. Számszerű megoszlásuk a következő:

Nemzetiségek szerint		Felekezetek szerint	
magyar	1630	református	1254
román	124	katolikus	358
német	6	görög kat.	190
„tót”	1	görögkeleti	9
egyéb	95	unitárius	24
		zsidó	11
		egyéb	10
Összesen	1856	Összesen	1856

A helyi nyolcosztályos iskola irattárában megtalálhatók azok a tanácstól származó átiratok, amelyek azt bizonyítják, hogy Felvinc 1894–95-ben még városi státusszal rendelkezett, de már 1901-ben nagyközséggé alakult át. Azonban járási központ szerepe megmaradt továbbra is.

Felvinc történetének tárgyalása során elérkeztünk a 20. századig, és amint a fentiekből, valamint a továbbiakban is látni fogjuk, ez az időszak is újabb nehézségeket, nélkülözést, valamint alapvető társadalmi, közigazgatási és gazdasági változásokat hozott. A 20. század magával hozta a régi, szabad székely jogok, valamint a kiváltságokból származó előnyök végleges elvesztését, a település öslakosainak más ajkú népekkel való keveredését, majd háttérbe szorulását. Az utóbbi száz esztendő is eléggé lehangoló története Felvincnek.

A századforduló anyagi nehézségeit éppen csak kiheverték az emberek, amikor újabb csapás szakadt rájuk: 1914-ben kitört az I. világháború. A háborús helyzet megterhelte az ország költségvetését, majd emberáldozatban és anyagiakban egyre nagyobb veszteségeket produkált. A férfi lakosság hadba vonulásával a mezőgazdasági munkaerő erősen megcsappant, az asszonyok, az öregek és a gyermekek csak nagy erőfeszítés árán tudták megművelni a földeket, biztosítani megélhetésüket és megtermelni a hadsereg ellátásához szükséges élelmiszereket. A pénz elértéktelenedett, az alacsony jövedelmek általános elszegényedést, eladósodást eredményeztek. Szükségessé vált, hogy a fizetett alkalmazottak, a hadiözvegyek és a fronton harcoló katonák hozzátartozói pénzsegélyt kapjanak. A hősi halottakról kevés adatunk maradt. Az első elesett frontharcos Magyar Miklós volt, akiről ünnepélyes gyűlésen emlékeztek meg az Olvasóköriben. 1918 novemberében hősi halált halt Handbelt Nándor állami iskolai tanító. A temetőben megtalálható sírkő tanúsítja, hogy Baczoni Pál hősi halált halt az isonzói (Olaszország) harctéren, 1917-ben, 22 esztendőskorában. További áldozatok: Nagy Sándor, Kúti Albert (utóbbi tiszt volt) és Si-

mon Ferenc. Orosz fogságba került Korda Sándor, Nagy György, Szilágyi Miklós, aki öt esztendei gyaloglás után jött haza.

Az I. világháború szomorú befejezését követte 1918 decemberében az impériumváltás, azaz Erdélynek Romániához csatolása. Ez a történelmi esemény sem zajlott le áldozatok nélkül. Az 1918. november végén történt felvinci eseményekről Kiss Balázs helyi lakos az alábbiakat beszélte el:

„Egy este, szokás szerint Szilágyi Domokos korcsmájába gyűltek össze a magyar gazdák, ahol egy kis itóka mellett beszéltek meg a nap híreit és főleg azt, hogy Felvincet nemsokára elfoglalja a román hadsereg, továbbá azt, hogy a román nemzeti gárda fegyvereket szerzett. Mintegy 30-an elhatározták, hogy elveszik a nemzeti gárdisták fegyvereit. Valószínűleg nem vették észre, hogy Brezsa Ioan kihallgatta a beszélgetést, majd észrevétlenül távozott, és hírül adta a nemzeti gárdának a hallottakat. Amikor a magyarok éjjel hazaindultak a Vigadó épületéből, néhány román nemzetőr rájuk lőtt, és ketten belehaltak a kapott sebekbe: Nagy Sándor Miske gazda és Simon Ferenc suszter. Másnap megérkeztek a regáti civil ruhás katonák, és elfoglalták Vincet. A szervezkedőket a gárdisták biztatása nyomán le akarták tartóztatni, de csak részben sikerült, mivel többen elmenekültek Harasztosra és Szentmihályra. Megjegyezzük, hogy a fő zendülő, aki a többieket cselekvésre bízta, Takács János szabó volt. Nagy János megsebesült a bokáján. Azokat, akiket sikerült elfogni, Kolozsvárra hurcolták egy kaszárnyába, ahol állandóan vallatták és verték őket. Az elhurcoltak hozzátartozói keresték a módját, hogyan tudhatnának segíteni a veszélyes helyzetbe kerülteken, akiket lázadóknak nyilvánítottak a román hatóságok. Egy ismeretlen kolozsvári egyéntől jött a segítség, aki a felvinci Lupan Aurel tanítóhoz küldte a hozzátartozókat. Neki összeköttetései voltak valakihez Kolozsvárott. A közbenjárás sikerrel járt, ami személyenként egy tulok ára volt.”

Az impériumváltás főként a közigazgatás és egyéb intézmények dolgozóit érintette, azokat űzte el a községből. Egyesek Kolozsvárra, mások Tordára vagy Magyarországra távoztak, de volt, aki Felvincen maradt. Az eltávozottak helyét rövid idő alatt román tisztviselők foglalták el a közigazgatásban. Felvinc megmaradt járási központnak, Vințul de Sus néven. A főszolgabíró már 1915 óta Sava Mihai volt. Ő volt az iskola gondnokságának alelnöke, később elnöke. Sava 1915-ben Mészáros István helyébe lépett, akit mint szolgabíró, nyugdíjaztak. Az impériumváltás ellenére Felvincen maradt, ide kötötte 300 holdnyi földje, gyönyörű, hétszobás lakása. Felvinc sokat köszönhet gazdag, sokoldalú munkásságának, amit elsősorban mint a város polgármestere, később mint járási főszolgabíró, az enyedi Bethlen Gábor

Kollégium, valamint a helyi református egyházközség főgondnoka, az állami elemi iskola gondnokságának 35 esztendeig elnöke végzett. Meghalt 1930-ban, hátrahagyva a református egyházközségnek két hold belsőséget (belterületi ingatlant) a templom szomszédságában és egy szép síremléket a temetőben. Megemlíthetők még mint ittmaradtak: Gros Emma postamesterő, Bihari Karolina óvonó, Mátyás Jenő tanító, Csiki István iskolaigazgató, Szöllősi Miklós járásbíró, Szacsvai Zsigmond városgazda, dr. Schissel Albert orvos. Eltávozott: dr. Darkó József és ifj. Balog Elek.

Amint a fentiekben már szó volt róla, Felvinc városi rangjának az 1901-ben történt megvonása miatt és az azután adományozott önálló nagyközség címének sem örvendhetett sokáig. Az 1920-as években elkezdődött az új román vezetés helyi képviselőinek részéről a számszerűleg meglévő magyar többség lefokozása a szó igazi értelmében. Ez azt követően valósult meg, hogy a környező román többségű falvakat: Veresmartot, Inakfalvát, Alsó- és Felsőfügedet, Dombrót és Mohácsot egy közigazgatási egység alá vonták Unirea néven. Ezt a magyarok és vinciék számára hátrányos intézkedést Copindeanu veresmarti görög katolikus pap és parlamenti képviselő eszelte ki, és valósította meg az 1930-as évek elején. A helység nevének megváltoztatása csak a kezdet volt, amit a cégtáblák és az intézmények feliratainak lecserélése, később a 30-as évek vége felé a „Vorbiți numai românește” meg a „Nici o brazdă” jelszavak gyakorlatba ültetése követett. Utóbbi az állam határainak sérthetlenségére vonatkozott.

A mezőgazdasági földterületek döntő többsége a magyar gazdák tulajdonában volt. A 19. század második felében fokozatosan felbomlottak a fordulás rendszerben művelt földtáblák, és fokozatosan kialakultak az egyéni földtulajdonok. Az 1922-es földreformmal elkezdődött a harc a termőfölkért, amit nagyban elősegített az állam, specifikusan kedvező törvények és utasítások meghozatalával. Példának hozható fel a református egyháznak a temetővel szemben fekvő, 40 holdból álló szántóföldje, amit mind házhelynek osztottak ki, s abból csak elvétve részesültek magyarok. Akkor alakult ki egy új utca, a Traian utca, majd mögötte, vele párhuzamosan a Tîrgului utca, sok-sok új telekkel. Kisebb mértékben szaporodtak a Malom, a Tyúkszer utcák és a község déli felén fekvő Csihánzeg meg az Állomás utcájának házai. Ezzel a régi község belterülete minden irányban terjedt. A következő évtizedekben mind többen és többen telepedtek le románok és cigányok. A folyamat azóta is egyfolytában folytatódik. A „jövevények” alkalmi munkát vállaltak, a közeli városok gyáraiban dolgoztak, vagy mint helyi iparosok, gazdálkodók biztosították megélhetésüket. Gazdaságilag megerősödve a helybeli, eladósodott magyarok földjei-

nek, ingatlanainak megvásárlásával egyre több belsőség és külsőség került a birtokukba.

Jött a II. világháború, az ifjabból katonák lettek, majd 1940-ben bekövetkezett a bécsi döntés, ami miatt sokan Észak-Erdélybe menekültek a hadseregbe való besorozás elől. A székház kiürült, elhagyatottan állt, és az 1940-es nagy árvíz idején a Létom-patak elöntötte, megrongálta és omladozni kezdett. A község harácsolói bontogatták, hordogatták, mígnem teljesen elhordták az anyagát. A területet ingyen kiosztották három házhelynek.

Már 1939-ben készülni kellett a küszöbön álló német–oroszháborúra, amelybe Romániának is be kellett lépnie egy román–német egyezmény alapján. Észak-Erdély elvesztése is kilátásba jött a nagyhatalmak tárgyalásain, aminek következtében az itteni magyarság politikai, gazdasági és kulturális téren nagyon háttérbe került.

A nacionalista írott és rádiós propaganda megerősödött, megszaporodtak az összetűzések a kocsomákban, a vonatokon. Napirendre került a kulturális rendezvények betiltása, az újságok és könyvek cenzúrázása, a rádiófelszerelések elrekvirálása, az anyanyelvnek a hivatalokban való betiltása. Hangoztatták a „Vorbiți românește”, „Nici o brazdă” jelszavakat, ami Románia területének megcsonkítása elleni tiltakozást jelentett.

Az 1941. június 21-én elindított német–oroszháború előtt a 20–40 éves férfiakat katonai szolgálatra mozgósították, a fiatalokat a frontvonalba, az idősebbeket a front mögötti szolgálatra. Ez okból a helyi magyarok közül többen átmentek Kolozsvárra már a bécsi döntés előtt, de azt követően is szöktek át a feleki határon. A családos emberek itt maradtak és vállalták a nehézségeket, a fronton való harcot és annak tragikus következményeit.

Következett 1944. augusztus 23-a, amikor Románia kilépett az orosz–román háborúból és az oroszok oldalán fegyvereit Németország ellen fordította. Ez új politikai és katonai helyzetet teremtett, aminek egyik következménye az lett, hogy a román hadsereg szembekerült az észak-erdélyi magyar hadsereggel.

A mi vidékünkön az orosz–román hadsereg északi irányban támadott, a találkozás egy része a Maros folyó vonalán történt, s ezért Felvinc község tűzvonalba került. A lövöldözések következtében találat érte a református templom tornyát, az állami iskola és sok lakóház épületét. A község katonai megszállása következtében elkezdődött az ital, élelmiszer, takarmány, sőt különböző értékek erőszakos eltulajdonítása.

A második tűzvonal az Aranyos folyó mentén alakult ki, ami hat hétig megállította az orosz–román hadsereg előrenyomulását, késlel-

tette Felvinc felszabadulását, időt adott a katonaság erőszakoskodásainak folytatására. Ekkor történt az is, hogy Szilágyi Sándor ifjút egy eltévedt puskagolyó halálosan megsebesített az udvarán.

Amíg folytatódott a háború orosz földön, a harcoló román hadseregnek komoly veszteségei voltak sebesültekben, halottakban és foglyokban. Orosz fogságba kerültek Felvincről a következő katonák: Bihari Domokos, Jakab László, Takács György, id. Nagy Balázs, Stáb Jenő, akik évekig szenvedték a nagy hideget (orosz tél), az élelmiszerek hiányát, a nehéz fizikai munkát, a fertőző betegségeket a foglyátáborokban.

Hasonló helyzetbe kerültek azok a felvinci lakosok is, akiket politikai fogolyként hurcoltak el a községből Oroszországba: Felvinczi József, Hudicskáné Wagner Olga, Wágner Mária, Baczoni Miklós, Seress Ferenc, dr. Szacsvai Zsigmond ifj., Takács József, Takács Miklós amerikai fogságban volt.

A foglyok is, az elhurcoltak is csak a második világháború befejezése után – 1945-ben – kerültek haza lesoványodva, betegen, elgyengülve.

A győztes Oroszország hadisarcot követelt és kapott a legyőzött államoktól. Nem ismeretes, hogy Felvinc község hány ökröt, tehenet és kisebb háziállatot kellett hogy adjon.

Felvinc főterén áll egy emlékmű, amelyen hét hősi halált halt inakfalvi román nemzetiségű katona neve szerepel, a magyar temetőben az orosz hősök emlékének állítottak emlékművet.

Más tragikus következménye volt a háborúnak a gyermekek körében. Találtak egy kézigránátot valahol, és amint elkezdtek bontogatni, felrobbant, Takács Sándor megsebesült a kezén, lábán olyannyira, hogy élete végéig sántított egy lábával.

Az 1944 utáni évtizedekben mindinkább megerősödő kommunista ideológia is hatással volt Felvinc lakosságának egyes rétegeire. A demokrácia, a szocializmus, a szabadság megtevesztő eszméinek hangoztatásával elkezdődött az alacsony műveltségű, sokszor írástudatlan egyének vezető szerepekhez jutása. Ezek igyekeztek iskolázott egyéneket is beszervezni a kommunista pártba, akik aztán egy-egy vezető állás elnyerése céljából vagy kenyerük elvesztése miatti félelmükben léptek be a pártba. Ezért aztán nem is beszélhetünk kommunista meggyőződésről, hanem sokkal inkább az anyagi, illetve létérdekekről.

Következtek az átnevelő tanfolyamok, vallásellenes akciók, új könyvek, folyóiratok, újságok, amelyek mind nyomot hagytak az emberek gondolkodásában oly módon, hogy elhanyagolták a templomba járást, nem minden gyermek konfirmált stb.

Felvinci viszonylatban azonban elmondható, hogy a tősgyökeres magyar családok, az úgynevezett középbirtokosok, kulákok és egyes tisztviselők tudatában általában nem tudott gyökeret eresztetni a marxista ideológia, kiváltképpen pedig az istentagadás és az osztályharc szelleme. Igaz, hogy a templomba járók száma nem volt jelentős az 1945 utáni években, sőt fokozatosan csökkent a kommunista párt tagjainak ellenakciói következtében. Ennek ellenére a hívek támogatták egyházukat, hozzájárultak fenntartásához. Ezt bizonyítja az is, hogy egy alkalommal sikerült megghiúsítani a kommunista párt azon tervét, hogy a nedves búzát egy esős nyáron a templom épületében raktározzák el.

A kollektivizálás nemcsak anyagi, de társadalmi szempontból is roppant káros volt. Majdnem teljesen kiűzte a községből a felnövekvő fiatal generációkat, szétszórva őket a négy égtáj minden irányában, amint elvégezték általános (8 osztályos) vagy középiskolai, főiskolai tanulmányaikat. A fiatalok felmérték, hogy nehéz fizikai munkával keresett jövedelmük a mezőgazdaságban alig biztosítja megélhetésüket, nincs elfogadható jövőjük a mezőgazdaságban. Viszont az iparban, gyárakban dolgozó munkásoknak, felső fokú végzettségűeknek viszonylag jó életkörülményeik voltak. Városba költözve távfűtéssel, villanyvilágítással, fürdőszobával ellátott olcsó bérű lakást kaptak az újonnan épülő lakótelepeken. A városba költözve több szabadidővel rendelkeztek, és a jegyrendszer biztosította ellátásukat élelmiszerekkel, szerény szinten.

Hogy mily mértékű volt a fiatalok elvándorlása Felvincről az 1950-et követő négy évtized során, azt az alábbi kimutatás igazolja:

- földműves, munkás, tisztviselő, vendéglátóipari dolgozó (pincér), gépkocsivezető – összesen: 134 fő;

- tanár, tanító, óvónő, technikus, orvos, ügyvéd, pap, mérnök összesen: 92 fő. Ezek összege: 226 fő lélekvesztés, ami a legnagyobb mértékben hozzájárult az óvoda és iskola padjainak elnéptelenedéséhez, általában a helybéli magyarság számának nagyméretű apadásához.

A fiatal generációk elvándorlásán és a gyermeklétszám csökkenésén kívül egyéb kedvezőtlen jelenségeket is találhatunk. Ide tartoznak a román–magyar vegyes házasságok, amelyek a magyar identitástudat elvesztését, a magyar házastárs és az utódok elrománosodását eredményezik legtöbbször. Az említett kimutatás szerint 1950 és 1989 között 18 magyar lány és 14 fiatalember kötött vegyes házasságot. Ez a jelenség gyakoribb az olyan családokban, ahol már volt példa a vegyes házasságra.

Községünkben igen káros jelenséggé fejlődött az általános nagymértékű alkoholfogyasztás. Ez nemcsak a családalapításnak, hanem a gyermekszaporulatnak is akadálya lehet, továbbá az alkoholfogyasztó szülők gyermekeinek életesélyei és életminőségi kilátásai kisebbek, mint az alkoholt nem, vagy csak alkalmanként fogyasztó szülők gyermekei esetében. A kimutatás szerinti időszakban 15 fiatalember nem látta szükségét annak, hogy családot alapítson. És ez a helyzet folytatódik. Sajnos, olyan esetek is vannak, hogy 35-45 éves fiatalok is elhalnak az italozás következtében.

A kollektív gazdaságokban megszerezhető igen alacsony keresetek elvezettek odáig, hogy a férfiak igyekeztek további szakmákat, mesterségeket elsajátítani, miközben a családtagok a közösben dolgoztak, vagy alkalmazottként vállaltak egyéb munkát. Ez az 1989 előtt kialakult helyzet részben ma is fennáll Felvincen, sőt a visszkapott földek megművelési kényszere következtében ismét kiszélesedett a fizikai munka alkalmazása. Általában megfigyelhető Felvincen, hogy az állami fizetésekből, egyéni vállalkozásokból valamint a földek jövedelméből élő, jó anyagi helyzetű családok alakulnak ki már 1989 előtt is, de azt követően úgyszintén. A jövedelmi források lehetővé tették, hogy polgári – majdnem városi – élet alakuljon ki Felvincen is, amit a gépkocsik, az elegánsan berendezett, összkomfortos családi házak, értékes bútorok, háztartási és szórakoztató elektronikai eszközök, elegáns ruházatok igazolnak.

Néhány éve kezdtek elszaporodni a magánvállalkozások, kezdetben főleg a kereskedelem, a vendéglátó ipar (italmérések) és a mezőgazdasági gépparkok létesítése, gépkocsijavítás, gépalkatrészek árusítása terén.

Mennyivel értékesebb, jobb lenne ezen szerény pozitív irányú fejlődés, ha a sok kényszerből eltávozott ifjú legalább részben visszatért volna szülőfalujába. Enélkül a sok idős ember, a szerényen szaporodó fiatalság folytatja tovább Felvinc magyar lakóinak életét, és továbbra is a népesedési és a gazdasági problémák maradnak a legfontosabbak. A földművesek továbbra is a régi idők módszereivel, kis saját külön parcellákon folytatják a gazdálkodást, nem részesítve előnyben a társulásokat, elsősorban az egymással szembeni általános bizalmatlanság miatt. Nem keresik a más falvakban már jelentős sikerrel gyakorolt „egységben az erő” elvét, nem társulnak sem a szántóföldek megművelésére, sem a bortermelésre, sem az állattartásra vagy a termények feldolgozására.

A felvinci krónika nem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg egy nagy kárt okozó természeti csapásról is. Az 1970. május 14-i nagy árvízről és annak felvinci következményeiről van szó. A rendkívüli nagy

esőzések a közeli Maros folyó vizét megduzzasztották, az 1,5-2 méteres vízár elöntötte az ún. Csihánszeget, az Állomás utcát egészen és a Derék utca déli részét. Ilyenre nem volt példa a múltban, csupán sokkal kisebb vízáradásokra, s azok néhány nap múlva visszahúzódtak. A helyi hatóság embereinek figyelmeztetését, hogy meneküljenek magasabban fekvő helyekre, nem vették komolyan a lakosok. Ehelyett a padlásokra menekültek és menekítették apróbb állataikat, élelmiszerüket, de az erős ár következtében több ház összeomlott. Szerencsére emberi életben nem esett kár, de anyagiakban annál nagyobb. Az országos akció eredményeképpen pénz, ruhanemű- és építőanyag-támogatásban részesültek az árvízkárosultak, és néhány év múlva sikerült új házakat építeni.

*

Felvinc ma is rendezett tanácsú község, amely Inakfalva (Inoc), Veresmart (Unirea II), Alsó- és Felsőfüged (Ciugudul de Jos, Ciugudul de Sus), Domború (Dumbrava) és Mohács (Măhăceni) falvakból áll.

Az 1996-os választások alkalmával a következő tagokból álló vezetőség alakult meg:

- polgármester: Oprea Ovidiu
- kisbíró: Metea Ioan
- jegyző: Jeger Eugenia
- gazd. mérnök: Deák János
- rendőrparancsnok: Purcel Petronel (3 fő rendőrrel)

Rajtuk kívül 15 tanácsosa és 5 tisztviselője van a polgármesteri hivatalnak.

Mivel Felvincen volt Aranyosszék tömlőce és a felvinci járás királyi törvényszéke, járásbíróháza, rendelkeznie kellett mindenkor orvossal is. Bizonyíthatóan a következő orvosok működtek, illetve működnek ma is Felvincen:

- dr. Schissel Albert kb. 1885-től
- dr. Darkó József kb 1900-tól
- dr. Tincu Felix 1920-tól az 50-es évek végéig, utóbb nyugállományban
- dr. Keller Gyula 1950–60-as évek, fogorvos
- dr. Csiki Gabriella gyermekorvos, jelenleg
- dr. Suciú Monica általános orvos, jelenleg
- dr. Szacsvai Zsigmond általános orvos, jelenleg
- dr. Indra Mariana fogorvos, jelenleg, valamint:
- Nagyné Dezső Éva asszisztensnő, és 3 fő nővér.

Az orvosi rendelő jelenleg a tanácsház épületében, a földszinten üzemel.

Az állatorvosi rendelő külön épületben, a Torda utcában található. Felvincen működtek a következő állatorvosok:

- dr. Gros kb. 1890 és az 1910-es évek között
- dr. Ceclan Dan az 1940-es évek végétől az 1970-es évekig
- dr. Dolghi Victor jelenleg, két fő asszisztensnővel.

A humán gyógyszertár a tanácsház épületében működik, de a múlt század végén és e század első felében a gyógyszerészlakban üzemelt. Gyógyszerészek:

- Kósa István az 1890-es években
- Gotschling Frigyes kb. 1900 és 1920 között
- Zwersina József az 1940-es évek elejétől az 1970-es évekig, majd a felesége
- Zwersina Irén
- Szacsvai Zsuzsanna 1970-es 1980-as évek elejéig
- Sipos Ibolya jelenleg.

Az 1751-ben Harasztoson megtartott közgyűlés döntött a felvinci postaház felújításáról. A következő postamesterek neve ismert:

- Járai Pápa József aki 1837-ben halt meg
- Kovács János aki 1877-ben iskolagondnoksági tag volt
- Gros Emma 1900-tól az 1910-es évek elejéig
- Bodnár (később Szilágyi) Erzsébet az 1920-as évek elejéig
- Suciu Maria 1940-es és 50-es években
- Costan Laurențiu az 1960-as évek elején
- Popa Matei Ana az 1960-as és 70-es években.

Jelenleg 6 fő körzeti postás működik.

A postahivatal a régi tömlöc (börtön) épületében működik a telefonközponttal együtt.

*

Felvinc történelme e vidék múltjának szerves része. Az a kérdés, hogy milyen jövőre számíthatnak a település magyar lakói. A kérdésre nem könnyű a válasz, hiszen a település jövője nem elválasztható az ország – Románia – jövőbeni fejlődési pályájától. E sorok írója bízik abban, hogy a felvinci magyarság „megfogyva bár, de törve nem!” továbbra is képes lesz fenntartani folytonosságát, megmaradását e helységben, évezredes szülőföldjén. Ez nemcsak a vidék, hanem az egész erdélyi magyarság jövőjének alakulásától is függ ugyanúgy,

mint fordítva is: a helyi közösségek boldogulásának szummája jelenti a nemzet boldogulását mindenkor. Bízunk azokban a testvéreinkben, akiket a külföldi jobb lehetőségek sem bírtak rá, hogy elhagyják szülőföldjüket, hanem vállalták a kemény munkát a nehézségek leküzdésére. Akik nemcsak szóval, de tettekkel is hozzájárulnak anyanyelvük, kultúrájuk megőrzéséhez, intézményeik – templom, iskola – megőrzéséhez, támogatásához, emberi jogaik kivívásához.

*Felvinc, 1996. március,
illetve 1999. január*

FÜGGELÉK

1.

Felvinc falutörvénye 1643-ból:

Mely dolgok és szabados Törvények így következnek:

1. Városunknak szabadsága ilyen volt a mi atyáinknak idejében és mostan is ilyen, higy akárkinek szabados és igaz embernek szabadság adatott a bejövételre, megtelepedésre és viszont városunkból való ki-menetelre.

2. Városunk lakossi közül senkinek meg nem engedtetett, hogy házá-nál szabados lakót vagy jobbágyot tarthasson városunk ellen.

3. Városunk lakosi közül ha valaki oly vétekben találtatott, ki miatt feje mentségibe fejét jobbagnak valaki lekötötte, az olyan embernek lakása meg nem engedtetett városunkban, ki kellett városunkból men-ni, mert szabadosok voltunk arra, hogy minden épületét elhányjuk és városunk közé magát be nem vettük.

4. Senki városunkban házán és szöllőin kívül egyéb örökségét meg nem nemesíthette, t.i. szántóföldét, kaszálórétit, fűzberkit aki a váro-son kívül vagyon; mert minden szántóföldeket és szénafüveket, esz-tendő által olyan szokást követünk mostan is, hogy elosztjuk és csak addig a mienk, míg róla szolgálhatunk, ha nem szolgálhatunk, városra marad viszontag.

5. Senki városunk lakosi közül szántóföldet, szénarétet örök áron, sem zálogon el nem adhatott, mostan is nem adhatja aki a vinczi határban vagyon.

6. Városunk lakosai közül senkinek meg nem engedtetett, nem is en-gedtetik meg, hogy városunk ellen botor, czégéres vétekben élő em-bernek hogy pártját fogja, és nemes házánál ellenünk tarthassa.

7. Senki városunk ellen korcsmát úgy mint akarja nem kezdhet 3 fo-rint büntetés alatt, a város népét is elfoghatjuk tőle.

8. Városunknak Törvényeink folyásában ilyen szabadsága volt: Valaki pert akart indítani városunk lakosai közül, azt bíránk előtt kellett megindítani, és a vesztő fél 3 felváltással élhetett a per dolgában; ha valami fogyatkozás lett dolgában, mely felváltás 8-ad napig ha nem obszerváltatott, a felperes dolgában előmehetett, a felváltás pedig dr. 16. elég.

9. Ha ugyan a pereseknek dolgok a 3 felváltás alatt le nem szállott és meg nem békéltetett, a 4-ik uttal az egész városra fogta perét, ha akkor is a vesztő félnek a per nem tetszett, annak utána előllünk kivitte a székre, avagy a hol törvénynek helye volt, a törvényt oda vihette tör-vényünk folyása szerint.

10. Városunkon kívül való embernek is városunkbeli emberrel ilyen ususa volt mindéig, de ha kívül való emberrel mi perelhetünk, azt a pert alsó széken indítottuk meg, az olyan nálunk való ember más szabad határon valami örökséget birt, valami kártétel vagy hatalmasság követte, kit el nem szenvedhetett, alsó széken kellett érette perelni, nem mi előttünk.
11. Ha a peresek előttünk egyik a másik ellen a törvényben elmara-dott, törvényünk folyása szerént annak két része miénk volt, a harmad része a peresé volt; ha pedig olyan törvény folyt előttünk, hogy a peres egyik a másikra éktelen és szenvedhetetlen dolgot kiáltott nyelvével, avagy oly hatalmasságot cselekedett egyik a másikon a város földin, melyek miatt egyik a másik ellen eleven díján, félkézen vagy nyelve váltságán maradt, annak 2 része nem volt.
12. Ha városunknak törvényével valaki nem gondolván; városunk el-len valamit cselekedett, vagy bennünket meg nem becsülvén szófoga-dó nem volt, szabadosan a város törvénye szerint a bíró esküdteivel együtt 3 forintig megbüntethette. Ebben része a tisztnek nem volt.
13. Városunk tilalmas tartása ellen városunk lakosai közül hogy ha cselekedtenek, hogy tilalmasunkat megszegették, és szántsándékkal marhájokat beléhajtották minékünk kárunkra és bosszuságunkra, az olyan ember is megbüntettessék 3 forintig.
14. Valaki városunk lakosai közül ilyen vétekben találtatott, u.m. sze-keresek között valami apró lopásban, kertben való vetemény dolgá-ban, hagymában, káposztában, a város mezején valókban, avagy vala-ki kertit kedve ellen meghágván kártételért, az olyan melefactor ember város törvénye szerint megbüntetessék 3 frtg, abban is részek nem volt a tiszt uraknak.
15. Ha városunk lakosai közül valaki olyast cselekedett lopva vagy hatalmasul, hogy valaki tyukját, malacát ki övé nem volt, ellopta vagy elvette, másnak kárára az olyan malefactor is megbünttetett 3 forintig. Ebben nem volt része a tisztnek.
16. Ha valaki városunk lakosai közül egyik a másik kárára reá ment hatalmasul gonosz végre, és valami potentiát cselekedett és patratumot avagy szidalmat a ház gazdáján, avagy a ház népén exercált, az olyan ember megbünttetett 3 frtg. Ebben sem volt része a tisztnek.
17. Szabad városunk lakosai között erős tilalommal meg van tiltva, hogy korcsmára se nyilván, se titkon fegyvert ne vigyen, az olyan em-ber megbünttetett 3frtg. Ebben is tiszt uréknak része nem volt.
18. Akár mi névvel nevezendő dolog legyen olyan, ki 3frtos dolog a tiszt uraim ha mi általunk megbünttetetnek, belé nem kaphatnak, ha-nem mi általunk kell revidiálni és eligazítani.

19. Vér és orbirság dolga és egyéb dolgok, kik a tiszt uraimék személyekre is néznek, ha valaki közülünk vért tön, avagy oly ütést, ki-ben veres kéket mutatott a ki szenvedhető volt a fájdalmas embernek, véért és a kék ütésért 3 frtg, a ki a patratumot cselekedte megbüntet-tessék, annak két része a tiszt uramé, 3-ik része a városé.

20. Ha valaki közülünk oly dologban találtatott, t.i. hitetlenségben, gyilkosságban, paráznaságban, derekas elszenvedhetetlen lopásban, égetésben vagy tolvajlásban, mely patratumra életét és a maga részjavit elvesztette, olyankor a tisztoknak városunkba be kellett jönni és az olyan malefactornak dolga itt városunkban igazodott el törvény szerint (mindazonáltal a Fejedelem klmessége ezen mikor ki-vitettek városunkból) a javain 2 része a tisztakat illette, a 3-ik rész a városé.

21. Földkerüléséig a vert tevő embert senki sem háborgatta, hanem akkor a tiszturaméknak a bíró megmondani és annak megbüntetése szerint a tiszturamékat megelégtíteni az ökelmek részéről.

22. Ha határunkban valami gonosztevő embert megfogtanak, a go-nosztétel mellett a mig határunkban elérték, ha másutt cselekedett is a patratumot, el nem vihették sem székre, sem más vármegyére, hanem itt exequaltattatott városunkban.

23. A mint egész privilegiumos városokban observáltatott, az observáltatott városunkban ez ideig, hogy senki közülünk oly nemes ember nem volt, ki a városunk közönséges terhiből, városunk onusából, collectákból s akárminémű szedő-vedőkből magát kivon-hatta vonhatta volna, hanem közönségesképpen a több város népével mindenben egyet kellett érteni, és zálogban a nemes ember házához szabad volt elmenni, miképpen hogy mostani is szabados a város birájának elküldeni.

24. Akármilyen eltévelyedett marha vagy ortól, tolvajtól utramque akármiképpen eltévelyedett marha, ló, ökör vagy barom, juh és sertésmarha és egyéb akármiféle marha találtatott városunk határában vagy városunkban is, az olyan marhát városunk kezébe kellett adni, a bíró megkiáltatta a körülvaló városokban is, ha a káros ember reáta-lált az ő marhájára és harmad magával reá esküdt, tehette az olyan marhát; ha pedig reá nem talált, a város birájánál maradt és a városé volt, a szék tisztjeinek itt részek nem volt.

Datum in Civitate nostra Alba Iulia (ex consilio) Die 29 Apr. Anno D-ni millesimo sexcentesimo quadragessimo Tertio Georgius.

Forrás: Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása*. V. kötet, IX. fejezet.

2.

A felvinci közigazgatási irattárban 1886-ig őrzött dokumentumokról

Főleg nagy érdeklődéssel bírnak Aranyosszék közgyűlési jegyzőkönyvei, melyek 1650-től kezdve egészen 1784-ig teljesen megvannak 19 izmos kötetben, mely kötetek múltunk nagy embereiről vannak jegyezve, így az:

1.köt. „Bendeguez” 1650–1690. Ebben nemcsak a közgyűlések, hanem derék- és alszék üléseinek jegyzőkönyvei is benn vannak.

2. köt. „Atilla” 1690–1707. Első részében a közgyűlések, második részében a törvényszékek jegyzőkönyvei foglalják.

3. köt. „Csaba” 1710–1718. Közgyűlések és törvényszék jegyzőkönyvei.

4.köt. „Aladár” 1718–1726. Közgyűlések jegyzőkönyvei.

5.köt. „Árpád” 1727–1734. Közgyűlések, sedria filialis és sed. judi. octavalis, valamint a sedria generalis néven tartott törvényszékek jegyzőkönyvei.

6.köt. „Gyula” 1734–1746. Közgyűlések, a Harasztoson tartott sedr. gen. és a vándor sed. inf. jegyzőkönyvei.

7. köt. „Kend” 1746–1763. Közgyűlések jegyzőkönyvei.

8. köt. „Szabolcs” 1763–1769. Néhány közgyűlés jegyzőkönyve mellett a continua táblák jegyzőkönyvei, melyek az „Aba” című másik gyűjteményt is elfoglalják.

9. köt. „Urs” és a 10. kötet „Kadika” 1769–1773. A continua táblák jegyzőkönyvei, mert közgyűlések ez időben ritkán s csak a főkirálybírák beiktatására tartottak.

11. köt. „Mátyás” és 12. kötet „Lehel” 1773–1779. A continua táblák és gyér közgyűlések jegyzőkönyvei.

13. köt. „Hunyadi” és 14. kötet „Vérbulcs” 1779–1781. A continua táblák naplója.

15. köt. „Gejza” és 16. kötet „Zoltán” 1782–1784. Continua táblák naplója és pertára.

17. köt. „Báthori” 1784. A continua táblák naplója és pertára.

18. köt. „Vaszul” 1785. Az egyesült Kolozs-Torda vármegyei és aranyosszéki nemesek sedriájának jegyzőkönyvei.

19. köt. „Béla” 1786. Ugyanazt tárgyalva.

Itt megszakadnak Aranyosszék jegyzőkönyvei, de megvannak a tisztii ülések jegyzőkönyvei a kolozsvári kerületi törvényszéktől visszakerült pertárok, a derékszék és alszékek jegyzőkönyvei 65 izmos kötetben.

Forrás: Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása.*

Az eredeti dokumentumok 1886-ban a tordai levéltárba kerültek.